

УДК 338.1

<https://doi.org/10.31713/ve4202515>

JEL: O3

Костюкевич А. М. [1; ORCID ID: 0000-0002-9930-9731],

к.е.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено сучасний стан та особливості розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в умовах воєнної та економічної нестабільності. Обґрунтовано ключову роль сектору МСП у забезпеченні економічної стійкості держави, формуванні конкурентного середовища, створенні робочих місць та підтримці соціально-економічного розвитку регіонів у кризових умовах. Метою дослідження є аналіз впливу воєнних та економічних чинників на функціонування малого і середнього підприємництва.

Проаналізовано основні виклики, з якими стикаються суб'єкти малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану, зокрема безпекові загрози, обмежений доступ до фінансових ресурсів, кадровий дефіцит, порушення логістичних ланцюгів та скорочення платоспроможного попиту. На основі статистичних даних охарактеризовано динаміку реєстрації та припинення діяльності фізичних осіб-підприємців, галузеву структуру новоствореного бізнесу та регіональні особливості підприємницької активності.

Ключові слова: мале і середнє підприємництво; економічна нестабільність; воєнний стан; державна підтримка; розвиток бізнесу.

Постановка проблеми. Мале і середнє підприємництво (МСП) відіграє важливу роль у забезпеченні економічної стабільності держави, формуванні конкурентного середовища, створенні робочих місць та наповненні бюджету, також є основою інноваційності та гнучкості господарської системи навіть у кризових умовах.

В Україні сектор МСП є одним із найбільш чутливих до зовнішніх викликів, зокрема до воєнних дій, макроекономічної нестабільності та інституційних обмежень. Логістичні ускладнення та перебої з енергопостачанням збільшили операційні витрати підприємств і знизили їх конкурентоспроможність. Невизначеність попиту та валютні коливання також посилили фінансові ризики для бізнесу.

Повномасштабна війна суттєво змінила умови функціонування малого і середнього підприємництва, зумовивши необхідність швидкої адаптації до нових реалій. У зв'язку з цим актуальною є потреба у науковому аналізі стану та перспектив розвитку малого та середнього підприємництва в Україні в умовах воєнної та економічної нестабільності.

Метою статті є аналіз сучасного стану малого і середнього підприємництва в Україні, виявлення основних проблем його розвитку та визначення перспективних напрямів підтримки й відновлення.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі мале і середнє підприємництво розглядається як самостійний сектор економіки, що характеризується відносно невеликими масштабами діяльності, високою мобільністю та тісним зв'язком із місцевими ринками. Теоретичні підходи до вивчення МСП базуються на концепціях підприємницької ініціативи, теорії економічного розвитку та інституціональної економіки.

З позиції інституціонального підходу розвиток малого і середнього бізнесу залежить від якості бізнес-середовища, рівня регуляторного навантаження, доступу до фінансових ресурсів і захищеності прав власності. У кризових умовах, зокрема під час воєнних конфліктів, значення інституційних факторів суттєво зростає, оскільки саме вони визначають здатність підприємств до адаптації та виживання.

У сучасних економічних дослідженнях питання розвитку підприємництва посідають одне з ключових місць серед актуальних проблем економічної науки. Більшість науковців наголошують на визначальній ролі підприємництва у формуванні та зміцненні національної економіки. В умовах мінливого зовнішнього середовища саме інноваційність, гнучкість і здатність до швидкої адаптації стали основними конкурентними перевагами малих і середніх підприємств. Зазначені характеристики широко висвітлюються у багатьох наукових працях і підтверджуються результатами досліджень, проведених упродовж тривалого періоду.

Питання змін у розвитку підприємств малого та середнього підприємництва в Україні в період дії воєнного стану розглянуто у працях багатьох вітчизняних вчених, а саме Василець Н., Гук О., Сомової Є., Дикань В., Фролової Н. [1; 2; 3]. Проблема та перспективам розвитку малого бізнесу в Україні приділено увагу в

дослідженнях Харченко Р. В. [4], Ясинівської І. Ф., Лоек Я. Д. та інших [5]. Незважаючи на наявність багатьох наукових праць, спрямованих на дослідження різних аспектів функціонування бізнесу в умовах воєнного стану, питання розвитку малих і середніх підприємств у період війни залишаються недостатньо опрацьованими. Крім того, потребують систематизації та узагальнення механізми підтримки й стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. До початку повномасштабного вторгнення мале та середнє підприємництво становило основу підприємницького сектору України, забезпечуючи значну частку зайнятості населення та валової доданої вартості. Однак воєнні дії призвели до тимчасового припинення діяльності багатьох підприємств, скорочення обсягів виробництва та зниження платоспроможного попиту.

В умовах війни значна частина суб'єктів малого і середнього підприємництва була змушена релокувати бізнес у безпечніші регіони або змінити сферу діяльності. Особливо вразливими виявилися підприємства сфери послуг, роздрібної торгівлі та малого виробництва. Водночас окремі галузі, зокрема ІТ-сектор, логістика, агропереробка та виробництво товарів першої необхідності, продемонстрували відносну стійкість в умовах війни.

Розвиток малого і середнього підприємництва в умовах воєнної та економічної нестабільності ускладнюється низкою взаємопов'язаних факторів, а саме:

- ✓ безпековими загрозами, які стримують інвестиційну діяльність та унеможливають довгострокове планування;
- ✓ фінансовими обмеженнями, зумовленими нестачею обігового капіталу, високою вартістю кредитів і обмеженим доступом до інвестиційних ресурсів;
- ✓ кадровим дефіцитом, спричиненим міграційними процесами та мобілізацією;
- ✓ порушенням логістичних ланцюгів, що призводить до зростання собівартості продукції та втрати конкурентних позицій бізнесу;
- ✓ скороченням внутрішнього попиту внаслідок зниження доходів населення.

Сукупний вплив зазначених чинників створює складні умови для функціонування та розвитку малого і середнього бізнесу.

За даними аналітики Opendatabot, від початку повномасштабної війни в Україні було зареєстровано понад 763 тис. нових фізичних осіб-підприємців (ФОП), водночас майже 685 тис. підприємців припинили свою діяльність. Це свідчить про значну ділову активність, проте й про високий рівень підприємницьких ризиків та закриття в умовах кризи [6].

Статистичні дані свідчать про те, що певні періоди, зокрема січень 2025 року, супроводжувалися рекордними показниками припинення діяльності, понад 61 тис. ФОП припинили бізнес упродовж кількох тижнів, що значно перевищило кількість нових зареєстрованих ФОПів у той же час.

Загалом, більшість підприємців, які розпочали свій бізнес після повномасштабної війни, обрали роздрібну торгівлю як основний вид діяльності – 32% або 214,2 тис. підприємців. До трійки лідерів також входять ІТ – 9% (69,5 тис.) та оптова торгівля – 9% (54,6 тис.) (рисунок).

Порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення, кількість нових підприємств у сфері поштових та кур'єрських послуг потроїлася. Кількість нових приватних підприємців в освіті зростає у 2,6 рази, а у фінансовому секторі – у 2,5 разів [7].

Рисунок. Структура новостворених фізичних осіб-підприємців за видами економічної діяльності в Україні в період повномасштабної війни

Наведені статистичні дані свідчать про те, що мале і середнє підприємництво продовжує відігравати системоутворюючу роль в економіці України навіть в умовах війни. Частка МСП у ВВП на рівні близько 57% та домінування у структурі зайнятості (82%)

підтверджують високу соціально-економічну значущість цього сектору [7].

Водночас скорочення кількості малих підприємств на 14% порівняно з довоєнним періодом вказує на значний негативний вплив воєнних ризиків, руйнування інфраструктури та зростання витрат на ведення бізнесу. Зростання кількості фізичних осіб-підприємців на 11% є показником адаптації бізнесу до кризових умов. Особливо показовим є розвиток ФОП у сферах ІТ, логістики та послуг, які потребують менших капіталовкладень і характеризуються високою мобільністю.

Територіальна концентрація активних підприємств у західних регіонах України свідчить про ефективність процесів релокації бізнесу та формування нових економічних центрів. Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська та Рівненська області стали осередками підприємницької активності завдяки відносній безпеці, підтримці місцевої влади та розвитку інфраструктури.

Індикатори ділових настроїв демонструють переважно песимістичні очікування малого бізнесу. Той факт, що лише близько 21% підприємців оцінюють стан свого бізнесу як позитивний, а понад половина – як негативний, свідчить про високий рівень економічної невизначеності. Зниження інтегрального індексу настроїв малого бізнесу до 2,3 бала з 5 можливих підтверджує погіршення очікувань порівняно з попереднім роком. Індекс ділової активності UBI на рівні 36,1 бала зі 100 можливих свідчить про збереження негативної фази економічного циклу для бізнесу станом на середину 2025 року. Попри це, поведінка підприємців не є виключно пасивною або кризовою. Навіть за умов зниження доходів у 47% суб'єктів малого бізнесу, значна частина бізнесу продовжує інвестувати у власний розвиток. Оновлення обладнання, впровадження енергоефективних рішень і підвищення кваліфікації персоналу свідчать про стратегічну орієнтацію підприємців на довгострокове виживання та післявоєнне зростання [8].

В умовах воєнного стану діяльність суб'єктів малого і середнього підприємництва зазнає значних загроз. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка та впровадження ефективних механізмів підтримки й розвитку малого та середнього підприємництва.

Одним із ключових методів державної підтримки МСБ є фінансово-кредитне стимулювання. Воно включає надання пільгових

кредитів, державних гарантій за кредитними зобов'язаннями, програм компенсації відсоткових ставок, а також грантову підтримку для відновлення або започаткування бізнесу [9]. Такі заходи сприяють збереженню ліквідності підприємств та зменшенню фінансового навантаження в умовах підвищеної економічної нестабільності.

Важливу роль у розвитку малого та середнього підприємництва відіграють податкові та регуляторні інструменти. До них належать:

- податкові пільги,
- спрощення процедур адміністрування податків,
- відтермінування податкових зобов'язань,
- дерегуляція підприємницької діяльності.

Застосування цих методів дозволяє знизити адміністративні витрати бізнесу та створити більш сприятливе середовище для його функціонування в кризових умовах.

Не менш значущим напрямом підтримки є сприяння релокації підприємств із зон активних бойових дій до безпечніших регіонів країни. Цей метод включає організаційну, інформаційну та матеріально-технічну допомогу підприємствам, що переміщуються, зокрема забезпечення виробничими приміщеннями, консультаційну підтримку та інтеграцію в нові регіональні економічні системи [10].

Окрему увагу слід приділити розвитку людського капіталу та інноваційного потенціалу. Це реалізується через програми професійної перепідготовки кадрів, підтримку цифровізації бізнес-процесів, впровадження електронної комерції та використання сучасних інформаційних технологій. У воєнних умовах цифрові рішення сприяють підвищенню стійкості бізнесу та його адаптивності до швидких змін зовнішнього середовища.

Важливим методом підтримки малого та середнього бізнесу є також міжнародна допомога, що реалізується через фінансування, технічну підтримку та участь у спільних проєктах з іноземними партнерами. Міжнародні програми сприяють інтеграції українського МСБ у глобальні ринки та підвищенню його конкурентоспроможності.

Отже, мале і середнє підприємництво в Україні, незважаючи на надзвичайно складні умови воєнного та економічного характеру, продовжує відігравати ключову роль у національній економіці. Цей сектор забезпечує значну частку зайнятості населення, формування валового внутрішнього продукту та підтримку регіонального

розвитку, виконуючи стабілізаційну й соціально-економічну функції навіть в умовах глибокої кризи.

Повномасштабна війна суттєво трансформувала умови функціонування малого та середнього бізнесу, що проявляється у зростанні безпекових ризиків, дефіциті фінансових ресурсів, кадрових проблемах, порушенні логістичних ланцюгів та скороченні внутрішнього попиту. Сукупний вплив цих факторів зумовив зменшення кількості малих підприємств порівняно з довоєнним періодом, а також погіршення ділових очікувань і настроїв підприємців.

Водночас результати аналізу статистичних даних свідчать про високий рівень адаптивності підприємницького середовища. Зростання кількості фізичних осіб-підприємців, особливо у сферах роздрібної торгівлі, ІТ, логістики та послуг, підтверджує переорієнтацію бізнесу на більш гнучкі організаційні форми господарювання, які потребують менших капіталовкладень і характеризуються підвищеною мобільністю.

Аналіз індикаторів ділової активності показав переважання песимістичних очікувань серед суб'єктів МСП, що відображає високий рівень економічної невизначеності та ризиків. Водночас збереження інвестиційної активності частини підприємств, спрямованої на оновлення обладнання, цифровізацію та підвищення кваліфікації персоналу, свідчить про наявність стратегічної орієнтації бізнесу на довгострокове відновлення та післявоєнне зростання.

1. Василець, Н. М. Наукові підходи до розвитку малого бізнесу в умовах війни. *Науковоосвітній інноваційний центр суспільних трансформацій*: колективна монографія. 2022. С. 110–121. URL: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-08>
2. Гук О., Сомова Є. Вітчизняний бізнес в умовах війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 6 грудня 2022. С. 44–45.
3. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
4. Харченко Р. В. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Бізнес-інформ*. 2022. № 8. С. 81–87.
5. Ясинівська І. Ф., Лоек Я. Д. Фінансовий стан малих підприємств: проблеми, тенденції, перспективи. *Бізнес-інформ*. 2022. № 8. С. 95–101.
6. Opendatabot для ФОП. URL: <https://opendatabot.ua/open/for>. (дата звернення: 17.11.2025).
7. Державна служба статистики України. Кількість суб'єктів господарювання за розмірами підприємств за видами економічної діяльності. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2025).
8. Дослідження стану бізнесу в Україні. Аналітичний звіт. 2025. 138 с.
9. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього

підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4518-VI. Дата оновлення: 28.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 02.12.2025). **10.** Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.12.2025).

REFERENCES:

1. Vasylets, N. M. Naukovi pidkhody do rozvytku maloho biznesu v umovakh viiny. *Naukovoosvitnii innovatsiinyi tsestr suspilnykh transformatsii* : kolektyvna monohrafiia. 2022. S. 110–121. URL: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-08>
2. Huk O., Somova Ye. Vitchyznianyi biznes v umovakh viiny. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy* : zb. tez dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, 6 hrudnia 2022. S. 44–45.
3. Dykan V., Frolova N. Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. Vyp. 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
4. Kharchenko R. V. Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini. *Biznes-inform*. 2022. № 8. S. 81–87.
5. Yasynivska I. F., Loiek Ya. D. Finansovy stan malykh pidpriemstv: problemy, tendentsii, perspektyvy. *Biznes-inform*. 2022. № 8. S. 95–101.
6. Opendatabot dlia FOP. URL: <https://opendatabot.ua/open/fop>. (data zvernennia: 17.11.2025).
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kilkist subiektiv hospodariuvannia za rozmiramy pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2025).
8. Doslidzhennia stanu biznesu v Ukraini. Analitychnyi zvit. 2025. 138 s.
9. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4518-VI. Data onovlennia: 28.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (data zvernennia: 02.12.2025).
10. Pro pravovy rehym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. Data onovlennia: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 02.12.2025).

Kostiukevych A. M. [1; ORCID ID: 0000-0002-9930-9731],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES UKRAINE IN CONDITIONS OF MILITARY AND ECONOMIC INSTABILITY

The article examines the current state and specific features of the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine under conditions of military and economic instability. The key role of the SME sector in ensuring the country's economic resilience, shaping a competitive

environment, creating jobs, and supporting the socio-economic development of regions in crisis conditions is substantiated. The purpose of the study is to analyze the impact of military and economic factors on the functioning of small and medium-sized enterprises.

The main challenges faced by SME under martial law are analyzed, including security threats, limited access to financial resources, labor shortages, disruptions in logistics chains, and a decline in effective consumer demand. Based on statistical data, the dynamics of registration and cessation of activities of individual entrepreneurs are characterized, along with the sectoral structure of newly established businesses and regional features of entrepreneurial activity. The study identifies the main problems hindering SME development and determines promising directions for state and international support.

One of the key methods of state support for small and medium-sized businesses is financial and credit stimulation. It includes the provision of concessional loans, state guarantees on credit obligations, interest rate compensation programs, as well as grant support for business recovery or start-up initiatives. These measures contribute to maintaining business liquidity and reducing the financial burden under conditions of heightened economic instability.

Tax and regulatory instruments also play an important role in the development of small and medium-sized enterprises. These include:

- tax incentives;**
- simplification of tax administration procedures;**
- deferral of tax liabilities;**
- deregulation of entrepreneurial activity.**

An analysis of business activity indicators showed that pessimistic expectations prevailed among SMEs, reflecting a high level of economic uncertainty and risk. At the same time, the continued investment activity of some enterprises aimed at upgrading equipment, digitalisation and staff training indicates a strategic focus on long-term recovery and post-war growth.

At the same time, the results of statistical data analysis indicate a high level of adaptability in the business environment. The growth in the number of individual entrepreneurs, especially in the retail, IT, logistics and services sectors, confirms the reorientation of business towards more flexible organizational forms of economic activity.

Keywords: small and medium-sized enterprises; economic instability; martial law; state support; business development.

Отримано: 12 грудня 2025 року
Прорецензовано: 17 грудня 2025 року
Прийнято до друку: 18 грудня 2025 року